

- 207.13

KL. SIERKSMA

Lid Eerste Kamer der Staten-Generaal
Member British Institute of Public Relations London
Lid Kon. Ned. Genootschap v. Geslacht en Wapenkunde den Haag

Amsterdam Watergraafsmeer 18-3-60
Pythagorasstraat 113
Telefoon 020 741918

INGEBOEKT

22 MAART 1960

Nr. 1186

De EdelAchtbare Heer
Burgemeester van
Zierikzee

In dank ontving ik Uw vriendelijke reactie op de verschijning van mijn boek De Nederlandse Gemeentewapens.

Inderdaad had ik nauwelijks anders verwacht dan dat "men" in Zierikzee even met de ogen zou knippen bij mijn radikale en eenvoudige oplossing van het schildhouder-"probleem" rond Uw gemeentewapen.

En toch is de zaak naar mijn mening beslist volkomen ongecompliceerd. Het zijn overduidelijk twee gotische letters Z, zoals - en bij het bestuderen van dat wapen gingen mijn ogen open - ook voorkomt in het wapen van Zevenaar, dat werd vastgesteld op 5-5-1958.

Te dier tijd heeft de Hoge Raad van Adel niet gearzeld, een daar aanvankelijk ook als "raadselachtig" bekend staand teken logischerwijs te verklaren met de uitleg, dat het hier de eerste letter van de plaatsnaam betreft.

In Zeeuwse wapens is een dergelijke letter trouwens nogal bekend. Ik wijs U op Zuidzande, Kadzand, Schoondijke, waar de letter diende om de wapens een plaatselijk kenmerk te verlenen.

Het "Hollandse" wapen van Zierikzee is aldus met verwenwijziging door de twee schildhoudende Z's eveneens meer karakteristiek gemaakt. Naar mijn mening behoeven wij echt niet ver te zoeken; het feit, dat de officiële beschrijvingen nergens beslist de juiste aanwijzing geven zegt ook niets: slechts door vergelijking kan men hier - zoals ik ook heb gedaan - de feiten reconstrueren, en die zijn eenvoudig.

Lastiger is het echter met de schildbekroning ! Ik ken de Zierikzeese historie te weinig om hierover een vast uitsluitsel te geven. Ik meen echter in deze figuur een symbolische aanduiding te zien van de versterkte stad (bolwerken met 4 versterkingen op de hoekpunten, twee hoofdstraten). Ziet U hier iets in ? Geeft de oude plattegrond van de stad aanleiding een en ander aannemelijk te maken ? *men*

Met interesse zie ik op dit punt nog Uw antwoord tegemoet.

vlag! Overigens ben ik zo vrij nog een ander punt aan te snijden: merkwaardigerwijs is Uw gemeente een der weinige laatsten van historische betekenis, die geen officiële vastgelegde (bij raadsbesluit nl.) gemeentevlag bezit. Acht U niet het ogenblik daar, om tot instelling over te gaan ? Desgewenst wil ik U geheel belangeloos graag van advies dienen.

6 punten
6 punten
F. M. M.

Zierikzee, 6 april 1960.

Aan de Heer K.Sierksma,
Pythagorasstraat 113,
A M S T E R D A M.

Gaarne betuig ik u dank voor uw schrijven van 18 maart j.l. betreffende het wapen van Zierikzee.

Met interesse ziet u mijn antwoord tegemoet betreffende de schildbekroning. De kwestie der schildhouders is voor u reeds een uitgemaakte en afgedane zaak. U houde mij ten goede, dat ik mij vermeet juist over die schildhouders nog een enkele opmerking te maken, hoezeer uw oplossing -om uw eigen woorden te bezigen- "radicaal en eenvoudig", "beslist volkomen ongecompliceerd" en "overduidelijk" moge zijn. Of-schoon eenvoud het kenmerk is van het ware, meen ik dat u deze zaken toch wat ál te eenvoudig beziet.

Vooreerst merk ik op, dat uw oplossing geenszins nieuw is. Als u het in 1854 verschenen Aardrijkskundig Woordenboek van van der Aa opslaat, dan zult u daarin een zelfde redenering vinden; mogelijk was er dus ruim een eeuw geleden aanleiding om "even met de ogen te knippen".

Zoals ik u in mijn vorige brief deed blijken, ging mijn belangstelling uit naar de historische en/of heraldische argumenten, die u hebben gebracht tot de positieve identificatie der Zierikzeese schildhouders als een letter Z, zulks in afwijking van de officiële omschrijving van de Hoge Raad van Adel. Uw redenering, zo meende ik, diende toch érgens op te berusten. Welnu, met teleurstelling stel ik vast, dat uw oplossing radicaal en eenvoudig moge zijn, doch in feite op niets berust.

Uw betoog beperkt zich tot verwijzing naar een aantal gemeenten welke een letter in hun wapen voeren. Terloops wijs ik er op, dat het bij die anderen dus géén schildhouders betreft. Overigens ontgaat mij het verband tussen die wapens en dat van Zierikzee. Naar ik meen voerde Zevenaar destijds in goud drie cijfers 3 van sahal. Het interesseert mij, op grond waarvan deze drie 3en zij gewijzigd in 1882.

-Tevens-

Tevens rees in dit verband bij mij de vraag of de familie van Nispen tot Sevenaar deze Z in het hartschild van haar familiewapen voert. Anders gezegd: die Z van Zevenaer is maar betrekkelijk. Maar nogmaals, welk verband bestaat er tussen de "Z" van Zevenaer en de Zierikzeese schildhouders? Voorts verwijst u naar de wapens van Zuidzande, Schoondijke en Cadzand. Zoals u weet zijn dit -ietwat fantasieloze- variaties op het wapen 's Lands van den Vrije van Sluis. Moeten deze 19-eeuwse heraldieke bedenkensels nu dienen om het eeuwenoude Zierikzeese wapen te verklaren? In het stellen van die vraag ligt dunkt mij tevens haar beantwoording.

Het oudst bekende Zierikzeese wapen komt voor in 1259 als stadszegel. Aanvankelijk fungeerden een meerman en meermin als schildhouders. Later werden/de tekens, die voor u zo ongecompliceerd en overduidelijk zijn. In dat verband moge ik u er aan herinneren, dat letters een hoogst ongebruikelijk element in de heraldiek vormen, terwijl anderzijds de vreemdsoortigste figuren als schildhouders voorkwamen. Daarbij komt, dat de naam Zierikzee in de loop der tijden afwisselend met een Z en met een S is geschreven. Ware de zaak zo ongecompliceerd als u veronderstelt, dan zouden er wel meerdere gevallen zijn, waarin een letter als schildhouder voorkomt. Letters als b.v. C, E, G, J of L lenen zich daartoe evenzeer. Geen enkel geval is mij daarvan evenwel bekend.

Kortom, uw oplossing komt mij allerminst overtuigend voor. Uw overtuiging gun ik u gaarne. Ik heb er evenwel bezwaar tegen, dat een in feite op niets berustende hypothese u in uw boek aanleiding geeft tot een omschrijving van het Zierikzeese stadswapen, die afwijkt van de officieel vastgestelde, zonder dat u zelfs van die laatste melding maakt. Op prijs zou ik het dan ook stellen, als u in een eventuele volgende uitgave melding zoudt willen maken van de officiële omschrijving, desgewenst onder toevoeging van uw persoonlijke ideeën dienaangaande.

Omtrent de herkomst van de leeuw in het Zierikzeese wapen bestaan slechts vermoedens. Blijkens uw brief ziet u deze leeuw voor de Hollandse aan, voorzien van een andere kleur. Inderdaad zijn voor deze theorie zeker steunpunten te vinden. Anderzijds sluit een historicus van naam als Westendorp Boerma in zijn boekje "De historische schoonheid van Zierikzee" niet uit, dat het de Vlaamse leeuw is, die het Zierikzeese wapen siert.

Tenslotte nog iets over de schildbekroning. Naar uw mening zou deze/aanduiding die van een vesting kunnen zijn. De plattegrond van de stad geeft daartoe geen enkele aanleiding. Reeds sedert het begin der 14e eeuw telde Zierikzee zes stadspoorten en zes versterkingen. Twee haaks op elkaar staande hoofdstraten zijn er nimmer geweest. Naar mijn gevoelen dient veeleer verband te worden gezocht met het Christendom, c.q. de Kruistochten (Johannes Egidius van Zierikzee speelde een voorname rol in de tweede Kruistocht). Afbeeldingen van het Zierikzeese wapen in Smallegange's Cronyk van Zeeland wijzen duidelijk in de richting van een kruis.

zegels

/dat

(J.J.)

Westendorp
Boerma

/de

kruis!

Vlag

Wat de stadsvlag betreft: bij de viering van het 1100-jarig bestaan van Zierikzee in 1949 is voor het eerst als zodanig gebezigd een vlag bestaande uit 5 horizontale banen: 3 rode en 2 zwarte. Acht u dat een correcte uitvoering?

Uw berichten omtrent het vorenstaande zie ik gaarne tegemoet.

De burgemeester van Zierikzee,

↳

JWB -

KL. SIERKSMA

Lid Fryske Akademy Ljouwert
Member British Institute of Public Relations London
Lid Kon. Ned. Genootschap v. Geslacht en Wapenkunde den Haag

Amsterdam - Watergraafsmeer 8-4-60
Pythagorasstraat 113
Telefoon 020-741918

INGEBOEKT

12 APR. 1960

Yes Nr. 1616

Aan de Edelachtbare Heer
Burgemeester van
Zierikzee

Graag zeg ik U dank voor Uw uitvoerige reactie ter zake van mijn mening over de betekenis van de schildhoudende versieringen ter weerszijden van Uw gemeentewapen.

Hoewel ik meen in Uw brief een wellicht door gepast chauvinisme ingegeven gerrikkelde toon meen te bespeuren, geloof ik toch niet, dat het Uw bedoeling is, deze in ernst te bezigen !

Zoals gezegd: naar mijn mening kunnen de versieringen terzijde van het wapen geen andere betekenis hebben dan de eenvoudige weergave in gotische vorm van de letter Z.

In het wapen van Zevenaar - waarvan U de wijziging der drie 3en in een Z interesseert - stonden indertijd onverklaarde cijfertekens. Op grond van bestudering der oudere gegevens is men tot de conclusie gekomen, dat de juiste vorm van het wapen een gotische Z verantwoord maakt.

Om geen andere reden, dan U vergelijkingsmateriaal te noemen - zoals in de meeste wetenschappen is ook in de heraldiek het hebben van vergelijkingsmateriaal onontbeerlijk - werd door mij Zevenaar en de andere Zeeuwse wapens genoemd. De Zeeuwse mede hierom, dat daaruit - en uit nog zeer vele andere oude Zeeuwse wapens meer ! - een duidelijke interesse der Zeeuwen blijkt voor het gebruik van lettertekens in wapens, of althans in de heraldiek. Letters zijn overigens zeker geen "hoogst ongebruikelijk element" in de heraldiek ! Integendeel: vooral in de wapens van openbare lichamen in vrijwel alle europese landen komen zeer veelvuldig lettertekens voor. Wat ook verklaarbaar is tot de oudste tijden toe: ook in de letter schuilt een zekere mystieke symboliek, die men ten tijde van onze verdere voorouders nog heel bewust toepaste.

Maar nogmaals: mocht er een bewezen andere mening tevoorschijn komen, dan geef ik mijn mening graag voor die betere.

Overigens: in de officiële registers komt geen beschrijving van Uw gemeentewapen voor, zodat ik vrij was in een moderne interpretatie van de officiële afbeelding. Uiteraard heb ik - zoals voorin verantwoord - nergens gebruik gemaakt van inofficiële aanduidingen, zoals bijvoorbeeld op de vaak ambtelijk uitgegeven en slechts vluchtig verzorgde wapendiploma's.

Wat tenslotte de bekroning betreft: jammer dat de suggestie in de richting van een symbolische vesting aanduiding niet opgaat. Maar ik ken ook geen duidelijke kruisafbeelding bij Uw gemeentewapen ...

vlag Eindelijk Uw "stadsvlag". Een "stad" kennen wij niet meer in Nederland behoudens Amsterdam. Maar wat Uw gemeentevlag betreft: in 1958 heb ik hierover reeds eens gecorrespondeerd met de Heer D.C.A. Lugt (Havonpark 23) te Uwent, die met Uw gemeente-archivaris, de Heer P. van Beveren dit onderwerp besprak. Inderdaad is dit een voortreffelijke en eenvoudige vlag, waarvan het gebruik

gepopulariseerd zou moeten worden.

vlag | Echter, voor zover mij bekend, is deze vlag niet officiëel bij raadsbesluit ingesteld (of, zo dit een historische vlag is) c.q. bevestigd. Zolang dit niet is gebeurd, loopt Zierikzee een grote kans, dat vandaag of morgen een andere gemeente - met instemming van de Hoge Raad van Adel - een gemeentevlag officiëel gaat vastleggen, welke U reeds langer officieus bezigt.

ha- | Ik zou U derhalve van harte willen aanbevelen, zo spoedig mogelijk de vlag bij raadsbesluit te bevestigen als sedert 1949 in gebruik, en hiervan kennis te geven aan de Hoge Raad van Adel. Hoewel deze Raad zich geen enkele status kan geven t.a.v. de vlaggen van gemeenten of andere overheden, werkt ze toch als een bescheiden zeef en registratie, waardoor duplicaten worden voorkomen. (Overigens is mijn vlagdocumentatie veel uitgebreider!).

Nogmaals zeg ik U hartelijk dank voor Uw uitvoerige brief, en beveel U mijn laatste suggestie van harte aan. Mocht het zover komen, dan zou ik toezending van een afschrift op prijs stellen, in verband met de binnenkort te ontwikkelen publicaties over Gemeentelijk Vlagvertoon in het Tijdschrift voor Overheidsadministratie, aansluitend aan de huidige reeks over Provinciaal Vlagvertoon.

Hoogachtend,

De herkomst en uitvoering van wapens uit Zierikzee

ZIERIKZEE - Eeuwen geleden is het gebruik ontstaan dat geslachten of families van enig aanzien gebruik maakten van een zgn. geslachts- of familiewapen. Leden van zo'n geslacht die dezelfde naam voerden en aan elkaar verwant waren voerden doorgaans het zelfde wapen, hoogstens verschillend door enkele persoonlijke varianten. In het begin werd een dergelijk wapen aangebracht op de afweerwapenen (schilden) van de laatmiddeleeuwse krijgsman. Het duurde niet lang of deze heraldieke kentekenen werden in een veel breder verband gebruikt: ook steden en zelfs dorpen, waterschappen en schuttersgilden bedienden zich vaak van een eigen wapen.

Stadswapens zijn er in de loop der tijden in zeer groten getale ontstaan. Deze waren aanvankelijk eenvoudig maar geleidelijk ontwikkelden sommige wapens zich tot tamelijk ingewikkelde en samengestelde „patronen”. Vaak is de herkomst en uitwerking van een stadswapen duidelijk, soms roept een dergelijk wapen, zoals bij het aloude Zierikzee, tal van vragen op . . .

Mooi maar moeilijk . . .

Het stadswapen van Zierikzee zoals we dat kennen van tal van afbeel-

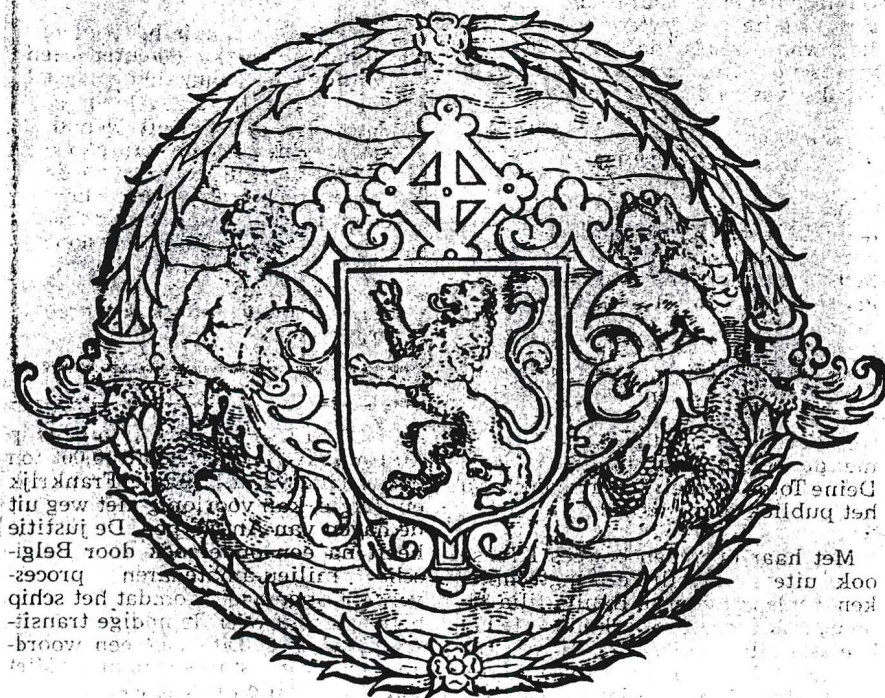
dingen is boeiend en mooi maar ook moeilijk. Met dit laatste bedoelen we dat het vooral in het verleden nogal gecompliceerd van samenstelling was en opvallend veel varianten vertoonde. Centraal in het Zierikzeese wapen staat een klimmende zwarte leeuw. Het is één van de tekenen, die wijzen op langdurige invloed van en relatie tot Vlaanderen. Westendorp Boerma schreeft dat het wapen van Zierikzee (Boerma spelde consequent Zieriksee!) evenals dat van Vlaanderen een zwarte leeuw voert in tegenstelling tot de Hollandse leeuw die rood is, zodat het wel duidelijk is „dat Zieriksee onder Vlaamse auspi-

ciën is opgegroeid . . .” Opmerkelijk en afwijkend is dat de zwarte leeuw (een leeuw van sabel zoals dat heet) staat op een veld van rood (keel) hetgeen indruist tegen de algemeen geldende heraldische regel dat kleur niet op kleur mag worden aangebracht. Meer voor de hand liggend zou derhalve zijn geweest dat de zwarte leeuw op een veld van goud of zilver zou zijn afgebeeld. Als verklaring wordt dikwijls aangevoerd dat de zwarte leeuw oorspronkelijk wel degelijk op een veld van zilver was aangebracht, maar dat het (echte) zilver door oxydatie zwart was geworden . . . Het Zierikzeese stadswapen wordt op talrijke oude gravures van kaarten en prenten vastgehouden door schildhouders. Vaak zijn dat twee (zee)meerminnen. Heel dikwijls ook een meermin en een meerman. Op deze wijze is de nauwe relatie tussen de stad Zierikzee met de zee heraldisch in beeld gebracht. In combinatie met deze twee genoemde schildhouders zien we dan ook nog wel eens krullerige versieringen aangebracht die in later tijd (vooral in de 18de en 19de eeuw) zijn verward tot een gestileerde Z aan weerszijden van het wapen. Ook dit leverde een allermerkwaardigst maar niet onaantrekkelijk geheel op.

Alsof dit allemaal nog niet genoeg is wordt het wapen gedekt door een soort kruis. In de Zeeuwse Encyclopedie wordt daarover opgemerkt dat men het over een sluitende verklaring nog steeds niet eens is; sommigen zien er een Sint Andrieskruis in (niet onwaarschijnlijk), maar anderen zijn de overtuiging toegedaan dat het een weefspoel is. Dit laatste zou dan verband houden met de vroeger zo bloeiende Zierikzeese lakennijverheid. Zoals men ziet: vragen te over. Het zou de moeite waard zijn eens een inventarisatie te maken van het grote aantal verschijningsvormen van het stadswapen waarop de burgers van Zierikzee door de eeuwen heen terecht erg trots zijn geweest.

Op en in het stadhuis kan men dit wapen uiteraard op tal van plaatsen ontmoeten maar ook op de in 1651 gerealiseerde aanbouw van de Gasthuiskerk. Het aldaar op de gevel in natuursteen aangebrachte stadswapen met meermin en meerman is van grote schoonheid.

Nog steeds wordt het wapen bijna dagelijks gebruikt en afgedrukt. Niet alleen op het briefpapier van de gemeente maar ook in het „hoofd” van de Zierikzeesche Nieuwsbode.

Stadswapen van Zierikzee (omkranst) in de zeventiende eeuw.

Westenschouwen

Westenschouwen: Westenschouwen werd door de Hoge Raad van Adel in 1817 nog vereerd met een wapen, maar ook deze gemeente was per 1 januari 1816 opgeheven. Op het zwarte veld is een gouden balk aangebracht. Met veel fantasie is weleens gesuggereerd dat het bovenste deel de zwarte stormlucht voorstelt, herinnerend aan de stormvloeden. Het middelste deel zou het land, een stuifduin of het witte strand uitbeelden en het onderste deel de door stormen verbolgen zee.

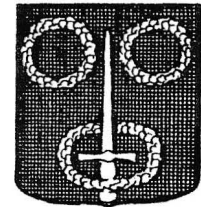
Zonnemaire

Zierikzee: In het wapen van Zierikzee wordt de regel overtreden dat kleur niet mag raken aan kleur. Het ligt voor de hand dat de leeuw is ontleend aan die in het wapen van de graaf van Holland, maar dan had deze rood moeten zijn. Er bestaat inderdaad een variant met een rode leeuw op een zilveren veld. Het vermoeden is geopperd dat het zilver is geoxideerd en dat daardoor het veld in zwart is veranderd. Zeer bijzonder zijn de schildhouders: een gestileerde gotische Z en het spiegelbeeld daarvan, verwijzend naar de naam. Het schild wordt gedekt door een soort kruis. Over de verklaring lopen de meningen uiteen. Gedacht wordt aan een St. Andreaskruis, een weefspoel, verwijzend naar de lakennijverheid, of een ruitvenster met kruisroede. Het wapen werd in 1817 door de Hoge Raad van Adel bevestigd.

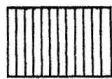
Zierikzee

Zonnemaire: Een fraai voorbeeld van een sprekend wapen is dat van Zonnemaire: een zon oprijzend uit het meer. Weliswaar bevestigde de Hoge Raad van Adel de gemeente in 1817 in het bezit van haar wapen, maar door het niet betalen van de leges verviel het besluit. Bij Koninklijk Besluit van 4 februari 1950 werd het wapen opnieuw bevestigd.

Zuidland

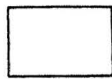
Zuidland: Het wapen van deze bijna geheel in het water verdwenen heerlijkheid is vrijwel gelijk aan dat van Nieuwerkerke. Ook hier betreft het een wapen dat is overgenomen van een familie, in dit geval de familie Van Cats, bezitters van dit ambacht.

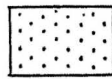
rood

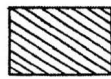
blauw

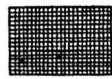
wit

geel

groen

zwart

VAN WEGE DEN KONING.

DE HOOGHE RAAD VAN ADEL, gebruik makende van de magt aan deuzelven verleend, bij besluit van den 20sten Februarij 1816, bevestigt bij dezen de *Stad Zierikzee*.

ingevolge het, door haar gedaan verzoek, in het bezit van het navolgende Wapen:

Gedaan in SCRAVENHAGE den 31sten Julij 1817.

TER ORDONNANTIE VAN DEN HOOGEN RAAD.

Secretaris, Secretaris.

nooddaalder

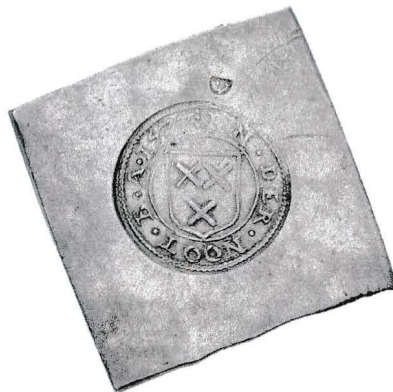
Zierikzee belegerd door het Spaanse leger onder Mondragón (28 september 1575-2 juli 1576), tinnen nooddaalder van 32 stuiver, 7 november 1575; stadswapen, daaronder klok met datum 1575; daarboven klok Zeeuwse leeuw; Mailliet 130, 3; van Gelder 84 a. Afkomstig van L. Schulman, veiling 8, 6 juni 1992, lot 416. Zeer zeldzaam, Zeer Fraai.

(van Gelder 84 a)

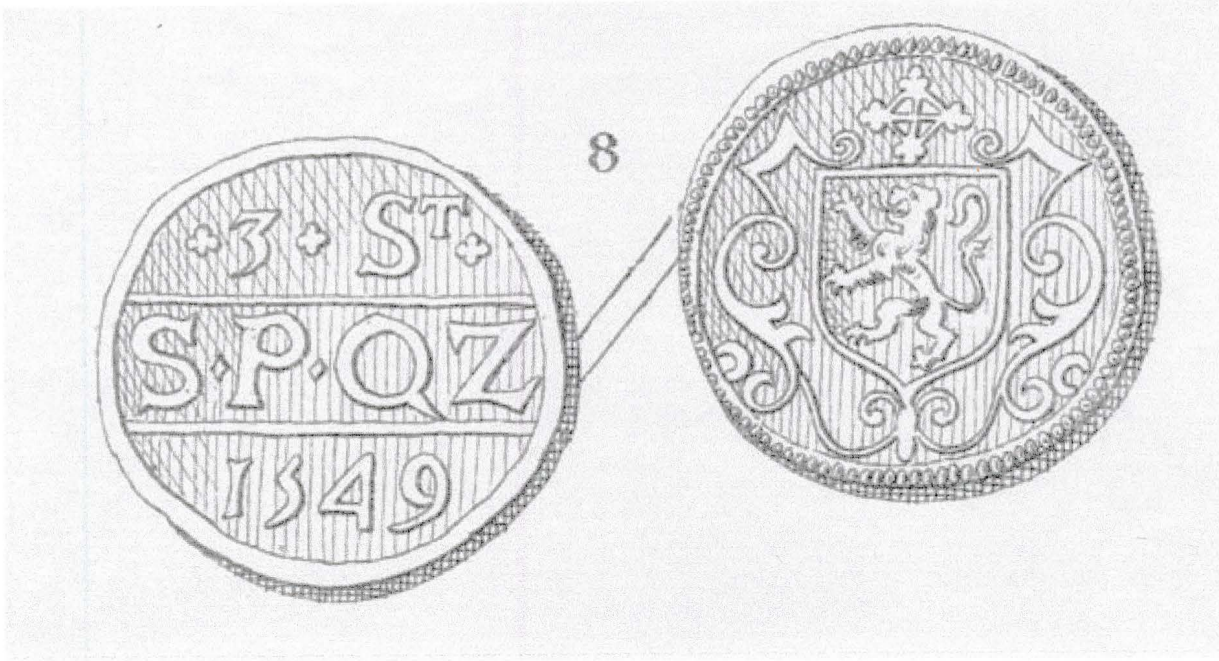
Zoals de meeste steden in Zeeland was Zierikzee in 1572 door de Geuzen veroverd en zetelde in de Staten van Zeeland met één stem. Op 28 september 1575 stak een Spaans leger, aangevoerd door Mondragón, over naar Schouwen, doorwaadde de Zijpe en belegerde Zierikzee. Pogingen tot ontzet faalden en de stad gaf zich over op 2 juli 1576. Met toestemming van de Staten liet Zierikzee op 7 november 1575 tinnen vierkante en ronde stukken vervaardigen ter waarde van de daalder (32 stuiver) en onderverdelingen. De aanmaak van deze stukken duurde tot mei 1576. Ze komen echter allen met het jaartal 1575 voor.

Breda belegerd door de troepen van Willem van Oranje (augustus 1577-4 oktober 1577), 40 stuiver, 1577, stadswapen waaromheen legende .IN.DER.NOOT. B.A. 1577; Mailliet 17, 2; Delmonte 181; van Gelder 100 a. Uiterst zeldzaam. Zeer Fraai.

(Delmonte 181)

Willem van Oranje, baron van Breda, werd eerst te Breda, later te Brussel, opgevoed onder toezicht van Maria van Hongarije en van Karel V zelf. Daardoor was hij geheel een Bourgondisch edelman geworden. Door zijn bezittingen in Breda was hij lid van de Staten van Brabant en nam daar onder de adel de eerste plaats in. Na Alva's komst verliet Oranje Antwerpen op 11 april 1567, omringd van alle edelen die hem tot op het laatst trouw gebleven waren. Een urenlange stoet van vluchtelingen stroomde de stad uit. Van Antwerpen ging Oranje naar Breda waar hij evenmin veilig was en van daaruit trok hij verder naar Dillenburg, het stamslot der Nassau's. Breda werd hem afgenomen. Op 13 april 1571 werden de Spaanse troepen door een volksbeweging gedwongen Breda te ontruimen. In navolging van het verdrag van Marche-en-Famenne (12 februari 1577), dat door don Juan gerespecteerd werd, verlieten de Spaanse troepen Breda op 16, 17 en 18

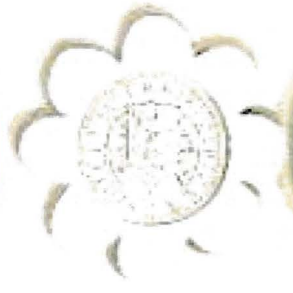
penning

Zie ook Maria de Man
een dergelijke penning
1585
ook ZI III 202

5 ad causas

(3)

4 sigillum
vrbis

3 ad episcopos

(4)

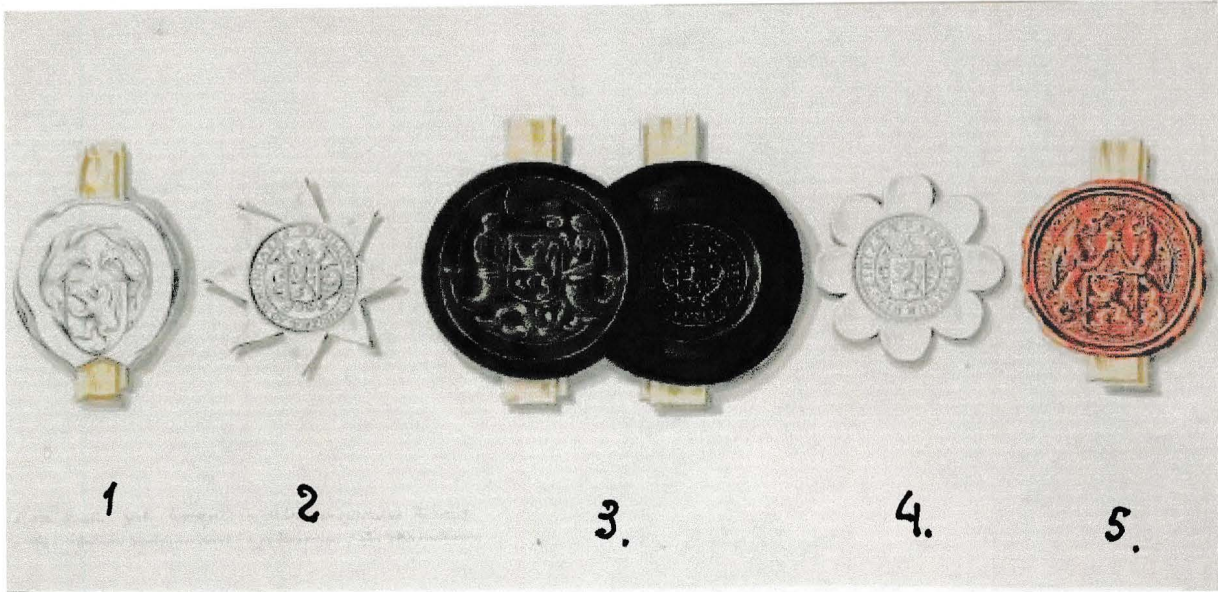

2 ad
inmunitates

1 Arden
als schidh.

Z. l. d. l. I, 306-307

zegels

↓
 2 arendin als
 tenants
 —

↑
 ad immunitates
 —

↓
 zegel + contra
 ... ad episcopos +
 geen opsand

↑
 sigillum
 vrbis

↑
 zegel ad causas
 - 2 stempels: (1425) Sig. comm. oppi-
 danorum
 (1422) Sig ad causas

d. I
 Z. I. 306-387

Zierikzeesch volkslied

M. A. SWENNE.

Krachtig Marschtempo.

SOPRAAN.
ALT.

1. Wij hou - den van ons stad - je, Ons dier - baar Zie - rik - zee; En
2. Wij pron - ken met den to - ren, In 'tgan - sche land be - kend; Die
3. Wij hou - den van ons stad - je, Ons dier - baar Zie - rik - zee; Wij
4. Wij le - ven er als bu - ren, Elk kent hier ie - der - een; Elk
5. Wij hou - den van ons stad - je, Van on - zen Schouw - schen grond; De

TENOR.
BAS.

1. wie het mocht klein - ee - ren, Wij doen - daar-aan niet mee. Al
2. spreekt tot al - le tij - den Van Kel - der - mans ta - lent. De
3. le - ven er ge - luk - kig, Het a - demt rust en vreë. De
4. mensch heeft er zijn vrien - den, Ver - la - ten is er geen. Is
5. klei - ne ou - de ves - ting Waar on - ze wieg eens stond. Wij

1. is 'tgeen vil - le lu - mië - re, Geen Lon - den of Ber lijn, Geen
2. bei - de Ha - ven - poor - ten, 'tStad huis, de Klei - ne Kerk, Zijn
3. vreem - de, die zich aan - meldt, Dien haalt men blij - de in; Zijn
4. er ver - schil van in - zicht, Het deert den vre - de niet, Wij
5. blij - ven er voor - strij - den, Zoo - lang onz' a - dem gaat; Wij

ritenuto

1. Am - ster - dam of Brus - sel, Het mag - er toch wel zijn.
2. on - ze trots en glo - rie Als mach - tig men - schen - werk.
3. daad' - lijk op - ge - no - men Als lid - van 'tgroot ge - zin.
4. gun - nen gaar - ne ruim - te Aan hem die 'tan - ders ziet.
5. ho - pen er te rus - ten, Als eens - ons sterf - uur slaat.

Uitgave:

Gemeente Zierikzee Bureau Voorlichting
Meelstraat 8, 4301 EC Zierikzee

Wapen en vlag van Zierikzee

Het wapen van Zierikzee

Het wapen van Zierikzee toont een leeuw van sabel op een veld van keel. Sabel en keel zijn de aanduidingen in de heraldiek voor respectievelijk zwart en rood. Er wordt verondersteld dat de leeuw ontleend is aan het wapen van Holland. De combinatie sabel-keel wijkt af van de heraldische regel, dat kleur niet op kleur mag worden aangebracht. Het vermoeden

bestaat dat de leeuw oorspronkelijk in zilver was uitgevoerd.

In het huidige wapen zijn aan weerszijden van het schild een gestileerde gotische letter Z en het spiegelbeeld daarvan aangebracht. Dit verwijst naar de aanvangsletter van de stadsnaam. Uniek is de schilddekking. Het bestaat uit een soort kruis. De verklaringen ervoor zijn niet eensluidend. Onder meer wordt gedacht aan een Sint Andrieskruis of een weefpoel.

De laatste zou dan herinneren aan de vroegere lakennijverheid.

Het bezit van het wapen van de Gemeente Zierikzee werd officieel bevestigd door de Hoge Raad van Adel op 31 juli 1817.

De beschrijving luidt: In rood, een zwarte leeuw; het schild gedekt met een soort kruis, en als schildhouders ter weerszijden een gotische letter Z en het spiegelbeeld daarvan, alles van goud.

De vlag van Zierikzee

De vlag van Zierikzee is vastgesteld bij raadsbesluit van 29 mei 1961: vijf horizontale banen van rood, zwart, rood, zwart, rood.

Schilderij "Darinck Delven"

Het schilderij hangt in de burgemeesterskamer in het voormalige stadhuis van Zierikzee. De schildering is op hout en meet 295 cm horizontaal bij 75 cm verticaal. Datering : midden zestiende eeuw. De schilder (en eventueel kopiist) zijn onbekend.

In het Maritiem Museum hangt een tweede exemplaar. Dat is een 18e eeuwse kopie die bovendien fletser van kleur is.

Het schilderij is veel minder bekend dan de gravure die C. Pronck in 1745 van het origineel ("een oud schilderij") maakte. Deze gravure werd opgenomen in de historisch-topografische atlas "Zelandia Illustrata", een verzameling van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, thans in het Rijksarchief in Middelburg (I-59). Pronck voegde hoge luchten toe om een meer vierkante afbeelding te verkrijgen. Pronck's gravure wordt keer op keer gebruikt in recente publicaties en bevat in zijn volledige vorm een beschrijving.

Lantsheer, M.F., F. Nagtglas, M. Fokker. Zelandia illustrata : verzameling van kaarten, portretten, platen enz., betreffende de oudheid en geschiedenis van Zeeland, toebehoorende aan het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Middelburg (Altorffer), 1879-1880. (Dl. 2 is van de hand van F. Nagtglas. In afleveringen verschenen, 1866-1880).

Op 18 december 1999 ontving ik een nieuw gemaakte kleurenfoto van het schilderij, afgedrukt op de maat 15,4 bij 4,7 cm. De schaal is dus 1:19 of 1:16 zodat er iets mis moet zijn met de opgave van de maten van het schilderij!

De kleuren van het schilderij blijken erg belangrijk te zijn voor de interpretatie! We kunnen nu 15 stappen onderscheiden:

1. Verwijderen van de kleilaag (centrum, rechts). Er wordt gewerkt op een plaat die amper (10 cm?) boven het water uitsteekt. Met een schep worden platte lichtbruin gekleurde plakken klei verwijderd en slordig op hopen terzijde geworpen. Twee mannen.

2. Steken van de turf (centrum, links). Met een verticaal steekgereedschap (spade of greef?) wordt de turf gestoken. De turf wordt als bijna zwart weergegeven. Een man steekt, een man tilt de blokken natte turf uit de kuil, een man draagt ze naar 3, de turfschuit. Er wordt ter plaatse geen turf gestapeld of gedroogd. Drie mannen.

3. Laden turfschuit (centrum, achter). Op de plaat waarop gewerkt wordt ligt een turfschuitje (maat: grote roeiboort, geen mast of zeilen) op het droge. Daarin staat een man die de aangereikte turf netjes in het midden van de schuit opstapelt. Op de voorsteven zijn wat onduidelijke zaken zichtbaar. Een man.

4. Uitladen turfschuit. (links, voorgrond). Blijkbaar moet er tot hoogwater gewacht worden eer de turfschuit kan varen. De schuit legt dan aan bij een duidelijk hoger gelegen plaats waar handelingen 5 t/m 10 plaatsvinden. We zien twee mannen de turf met de hand aanpakken, blijkbaar om ze op de oever te gooien, waar een hoop verkruimelde(?) turf ligt. Twee mannen.

5. Kruien van de turf. (links, voor). Een man vervoert netjes gestapelde turf met een open kruiwagen verder naar links, naar 6. Een man.

6. Vrouwen bouwen met de blokken turf een ronde stapel, die hol lijkt. (geheel links) Blijkbaar wil men zo de turf eerst drogen, want tot nu toe was er geen droogfase. Twee vrouwen.

7. Puntige turfhopen. (links, iets meer naar achteren) Blijkbaar wordt de gedroogde turf in een ander soort hopen gestapeld. Deze hopen hebben een tentvormige gedaante, met een scherpe rand boven. Door de zwartheid van de turf is verdere structuur op de foto niet zichtbaar. Een vrouw. (Twee of drie figuren op achtergrond zien toe).

8. Branden van de turf. (links, achter). Een vrouw is met een schop of spade

in de weer bij een stapel turf die brandt. De turf wordt als roodgloeiend weergegeven. Er slaan vlammen uit de hoop. De rook is grijs. Er liggen wat turfblokken rond de brandhoop. Een vrouw.

9. In zakken doen van de as (links, achter). Twee vrouwen zijn zakken aan het vullen met de lichtbruine deels grijze as uit een nette ashoop. Een vrouw schept de as, de andere houdt de licht gekleurde zak open. Er is nog een tweede ashoop afgebeeld. Op de achtergrond ziet een welgekleed echtpaar toe. Twee vrouwen.

10. De zakken met as worden in een schip geladen. (links, achter). Een man draagt een zak met as naar een schuit. De man heeft ter bescherming een zak over het hoofd en de rug (zoals ik vroeger ook zag bij de kolenboer). Hij draagt de zak hoog op de schouder of tegen het hoofd.

11. Schip voor vervoer van de as. (links van midden). Dit is een grotere schuit, mogelijk een pleit. Het schip heeft een mast met groot en klein zeil op de voorplecht en twee halfcylindrische afdekkingen over de buik van het schip. Toegang tot het schip via vlakke loopplank. Rechts op de achtergrond liggen twee dergelijke schepen aan de andere kant van het centrale water afgemeerd bij rokende zoutketen. In het midden op de achtergrond vaart zo'n schip onder vol zeil richting zoutketen (of is het een toevallige passant?).

12. Industrierijkje (rechts). Buiten de muren van de stad (Zierikzee) ligt een industrierijkje, met aanlegplaatsen, ontelbare zoutketen en minstens twee windmolens. De aanlegplaatsen hebben een met palen en balken bevestigde kade die ca 1½ meter uit het water oprijst. Aan de kade zijn steigers die eindigen in een verticale plank: denkkelijk kan die als een loopplank omlaag klappen. Bij iedere steiger is er een soort eenvoudige havenkraan: een verticale paal waarover een tweede balk scharniert. Deze constructie lijkt op die van de haal aan een Brabantse put.

13. Lossen van de as (rechts). Veel gebeurt er niet op de kade, maar er loopt één man met een zak op zijn rug van een van beide schepen naar een van de zoutketen. Een man.

14. Zoutketen (rechts). De zoutketen staan dicht op elkaar. Het zijn vrij grote gebouwen, kennelijk met een zware interne draagconstructie om een hoog en steil rietendak te kunnen dragen. De wanden onder het dak tonen staande balken, met daar tussen een geelbruine vulling. Vermoedelijk betreft het met leem besmeerd vitselwerk. In de wand een gewone deur en enkele kleine raampjes. Onder aan de dakrand zijn enkele "zolderraampjes". Sommige keten hebben een schoorsteen. Bij de voorste keten zijn geen schoorstenen getekend. Toch stijgt ook daar rook op. Vermoedelijk heiben ze een rookgat. NB: twee van dergelijke keten staan ook links op het schilderij, mogelijk slechts als decoratie. Of is de bouw gelijk aan de gewone boerderijbouw en zijn de twee linkse gebouwen een boerderij? Dan staat die wel buitendijks, dat doet een Zeeuw niet!

15. Afvalhopen. (rechtsvoor). Geelbruin afval werd alom gestort. Het ligt zelfs in het water voor de aanlegkade, waar het toch hinderlijk moet zijn geweest. Verder ligt het op een ruim stortterrein rechtsvoor. Op dat terrein zijn twee mannen bezig, waarvan een met een schop of spade. Op de achtergrond loopt nog iemand over golvend terrein richting stad. Twee mannen.

18 december 1999

C:\project\ZOUT.024\SCHILDER.002

5333_21369 + a

P4190011 meer licht

P4190012 die detail

A F F I C H E,

Attendu que Bourguemaître, Inspecteurs, et sur-Intendant des digues, Regents du Pays de *Schouwen*, experimentent journellement de plus en plus qu' en permettant de ramasser le long des Dignes de Bois vieux et hors d' usage; il se commet de très grands abus et excès, jusques là que quelques uns de ces Glaneurs de Bois ont l' audace non seulement de casser le nouveau Bois des Clamps aux Dignes et de le rendre inutile pour le service du Pays, l' apportant ensuite à leur maisons; mais aussi de rompre et detruire les hayes des Risbans de degarnir entièrement les Risbans de leur osier, en otant pour cette fin les pierres de Vilvoorde, par outre le dommage qu' en souffre le Pays de *Schouwen*, il est aussi exposé par le rompe-

Dye Cronhike
 hadde vande welcke noch sommige mit leue sijn / dye
 vā een oude grote stāne en geslachte gheweest sijn
 en hier voormaels aen thyns vā Boulele en ter See
 re gehhiet diuwils sijn gheweest.

Die laetste en meeste afrekinge die Xremuen ge
 leden heeft was ten tijden van heer Gillis van Xre
 muen int laer. M.ccc. xxviii. Xreu Xremuen oft de
 ooltdij vā Middeldurch is naerder hant seer op ge
 comē en ten schoone dorp gewordē dwelcke onder de
 iurisdicte van Middeldurch staet / daer nu ter tijt de
 principale gauene oft ree is van heel Zeelant.

Wandē oorspronc der stede vā Zircixzee welcke
 die hoofstade vā replāt vā Schouwen is in zeelā.
 En vint inde Hollantsche cronhike die wt
 vele diuersche autoren gecompilert sijn be
 kreue / hoe dat Zircingus die sone vā Zalā
 do van sine broed wt Pannonien vdtreuen
 wetende / is hi inde wterste eynden gecomen vanden
 lande / om sijn hanteringhe te doene / dwelc was der
 rine moer wt die schorē in zeelandt te delucne / en in
 alchen te branden / welcke alchē men siedende was
 met sout water inde keeren / en also gelodē wetende /
 worde schoon wit sout / waer diere men seyt / na dat
 dye sommige geleerde suspiterē / dat Zircingus voot
 genoēt de cōste vā also sout te make int lāt vā Scot
 ien eerstmael geuondē en begonnē heeft / en also sijn
 se int lāt van zeelant acude sout ueeringe ghecomen /
 twelc noch daghelic Zircixzee te Somerswale / ter
 Goes en op Xremuen die grootste en meeste neeringe
 ghe is van gantsch zeelandt diemen ouer. cccc. Jaeren
 ofte meer ghedaen heeft.

Andere lēue dat dese Zircingus / na wlen die stede
 van Zircixzee hare naem voert / hē zeer sterckelike ter

Zircixzee was
 die sone vā Za
 lande,

Die sone inde le
 ten te hede is
 vrent een zieric
 see vrygh onnt.

van Zeelant.
ZIRIZYA

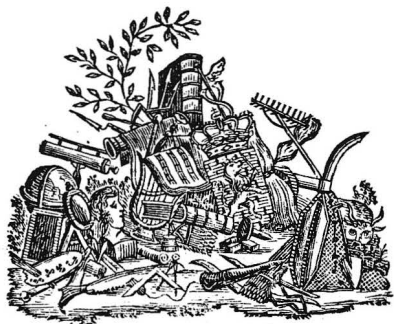
ZIRICXZEE

zee soude geneert hebbe so met visscherien en ander
 zeeueeringe / en heeft alsoer een schoone woonstede

land van de zeemeermin had gegeven. J. A. Brandenburg compareert met een belangrijk artikel over Job Gommersz, de rederijker van Nieuwerkerk en vereerder van de heilige moeder Anna. Dr. De Vin is als altijd paraat voor het dialect. Dr. Van Hoorn, die over de Zierikzeese arts Lemnius promoveerde, schrijft over verloskunde. De predikant Rotte plaatst kanttekeningen bij de Afscheiding op het eiland.

Uil en Halbertsma dragen bij over de St. Lievenmonsterkerk te Zierikzee. Bijzonder aardig is de bijdrage van Lokker over de vurige patriot uit Burgh, Aart van den Broecke. Het belangrijke terrein Brabers wordt onder de loupe genomen door Trimpe Burger. De journalist Bij de Vaate en de dijkgraaf Geluk belichten de ramp van 1953. En dit is maar een greep.

De kroniek staat in het teken van de zeemeermin en dat is goed, want we moeten aan haar heel wat schuld vereffenen in de vorm van goede bijdragen. De wraak van de meerman is zo zoetjesaan wel gestild. Huizinga heeft al gezegd, dat de geschiedenis in feite een beschrijving van rampen is. Wie thans over Schouwen-Duiveland rijdt, kan zich amper de ramp van 1953 voor de geest halen. De herverkaveling en de wederopbouw, de bouw van de boerderijen, de opheffing van het isolement zouden onderwerpen voor nieuwe bijdragen kunnen vormen. De competente redactie, geholpen door de muze der geschiedenis, zal gaarne bijdragen tegemoet zien. Op naar een nieuw lustrum.

De polders op kaart

Een geschilderde kaart van Schouwen-Duiveland met wapens van de dorpen en steden door Daniël Verburcht uit het midden van de zeventiende eeuw

door Frans Beekman

Inleiding

De geschilderde kaart van Schouwen-Duiveland die in dit artikel besproken wordt, is de eerste grootschalige ¹⁾, nauwkeurig opgemeten kaart, die we kennen van dit eiland. In de zestiende en zeventiende eeuw zijn verschillende kaarten van Zeeland gemaakt waar Schouwen-Duiveland op voorkomt, bijvoorbeeld de kaarten van Jacob van Deventer en van Blaeu, maar we zien daar alleen de vorm van het eiland en de ligging van de plaatsen. De onderlinge afstanden van de eilanden zijn daarop meestal veel te klein weergegeven. Er zijn zelfs kaarten uit deze periode (Sanson, 1693) waarop de wegen willekeurig als een soort vlakvulling zijn afgebeeld. ²⁾

Er bestaat nog een oudere grootschalige kaart uit de zestiende eeuw: een kaart uit 1540 „uyt de antiquiteyten van de heer mr. Adr. Rochus Hofferus”. Die laat echter alleen Schouwen en een deel van Duiveland zien en we zijn daarom verheugd hier een gekleurde (door technische problemen niet overal even scherpe) reproductie te kunnen bespreken van *Het landt van Schouwen en de annexe polders, met geheel Duyvelandt*.

Allereerst wordt ingegaan op de functie die een dergelijke kaart had. Daarna volgt een algemeen beeld van de historisch-geografische inhoud van de kaart en de kaarten van Schouwen-Duiveland uit de achttiende eeuw die op kaart van Verburcht teruggrijpen. Verder komt een vijftal fragmenten meer gedetailleerd aan de orde. Tenslotte worden over de wapens enkele opmerkingen gemaakt.

Functie van de kaart

De kaart van Schouwen-Duiveland (en vele andere polderkaarten in Nederland) had een tweeledig doel. Allereerst moest zo'n kaart een maximum aan informatie geven ten dienste van het technische en administratieve beheer van een bepaald gebied. Daarnaast moest het een waardige representatie zijn van het territorium. De royale uitvoering met de wapens van steden en heerlijkheden (voorlopers van de gemeenten) had tot doel de grote betekenis van de polder- of waterschapsbesturen te weerspiegelen. Op menige vergadering zal de kaart herhaaldelijk geraadpleegd zijn om bepaalde situaties te verduidelijken. De aanwijspost heeft daarbij nogal wat beschadigingen veroorzaakt. Nauwkeurige kennis van de oppervlakte van het land was van belang om de polderlasten (het geschot) uit te rekenen.

Juist in West-Nederland heel vroeg vergeleken met andere landen, is men met het maken van polderkaarten begonnen en we kunnen instemmen met professor Koeman: „De spectaculaire grootschalige wandkaarten met de wapenschilden zijn terecht als een uiting van Nederlands intensieve beheer van de bodem beschouwd”. ³⁾

Omtrent de vervaardigers van onze kaart krijgen we informatie uit het opschrift met de gekrulde omlijsting (cartouche):

Dese caerte is bijeengebracht ende naeukeurich geëlaboreert ende afgemeten door de heer Daniël Verburcht, in sijn leven schepen en raet der stede Zierickzee en curieus liefhebber

van de geometrie, ende van deselve aen de voornoemde stadt bij legaet gedediceert en vereert anno 1673.

Aernoldus van Anthonissen Pinxit anno 1689. ⁴⁾

De vraag dringt zich op: wie waren Verburcht en Van Arnoldussen?

Daniël Verburcht

Over de ontwerpen van onze kaart zijn we vrij goed ingelicht, vooral door P. D. de Vos. ^{5), 6)} Daniël Verburcht wordt als zoon van Daniël Verburcht en Isebeau Geeraerts (vermoedelijk) november 1610 in Scherpenisse op Tholen geboren.

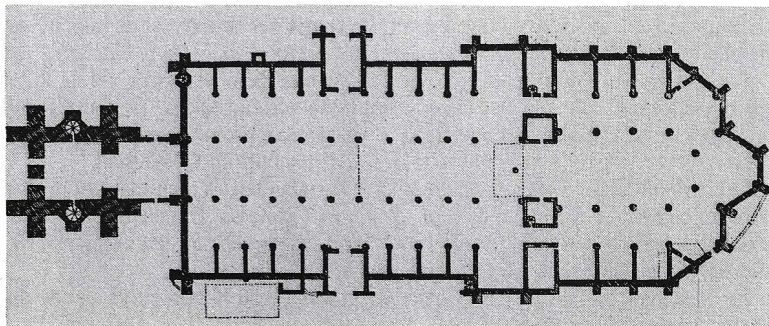
De staten van Zeeland, op aanbeveling van de magistraat van Zierikzee, benoemen hem op 20 februari 1630 als notaris. Het jaar daarop 4 december 1631 laten de Gecommitteerde Raden van Zeeland Verburcht toe als landmeter. ⁷⁾ In 1636 is hij ingeschreven als poorter van Zierikzee.

Uit die jaren is van Daniël Verburcht een kaart bekend, namelijk Scherpenisse en omstreken (juni 1634, dus nog vóór zijn beëdiging als landmeter). ⁶⁾ De cartouche van de kaart van Schouwen-Duiveland noemt hem „curieus liefhebber van de geometrie”.

Op 23 mei 1641 trouwt Daniël Verburcht met Maria Mulock. Ze kregen in 1642 een dochtertje Elisabeth dat jong overlijdt. Hij woonde Meelstraat NZ (B 369, nu 4). Op latere leeftijd wordt Daniël nog schepen (1659-1667, 1669-1673) en raad van het stadsbestuur van Zierikzee (1660-1673), weesmeester (1651, 1653-1655), kerkmeester (1656-1659), overdeken van het scheepstimmergilde (1661-1673) en opziener van het Sint-Jacobshuis (1670-1673).

Kort na de bedijking van de Wissenkerkepolder in 1652 maakte waarschijnlijk Verburcht de kaart van Wissenkerke op Noord-Beveland. ⁶⁾ De kaart van Schouwen-Duiveland is, zoals we zullen zien, gemaakt tussen 1654 en 1662.

Wanneer Daniël Verburcht op 10 december 1673 sterft, blijkt dat hij de kaart van Schouwen-Duiveland gelegateerd heeft aan de stad Zierikzee. In de notulen van de Raad van 19 mei 1676 staat dat de kaart is overgedragen en dat het stadsbestuur besluit „omme deselve van stadswege te laten snijen ende cieren met steden, dorpen, huysen etc. als naer behooren”. De broer van Daniël Verburcht, Johannes (waar de kaart zich bevindt) krijgt bij die gelegenheid „een oxhooft goede fransche wijn vrij in sijn kelder” ⁵⁾. Het origineel van de kaart is vermoedelijk verloren gegaan.

Detail van de kopergravure van de Sint-Lievensmonstertoren, zoals deze had moeten worden en uiteindelijk werd (1657)

De kaart toont ons ook het wapen van de maker Verburcht in de woorden van P.D. de Vos „in goud een roode keper, vergezeld van twee roode zespuntige sterren en een roode burcht”. Verder is door hem getekend een plattegrond van de Sint-Lievensmonsterkerk die verkleind voorkomt op de bekende kopergravure uit 1657.

Geografisch interessant is nog het plan van Verburcht de Oosterschelde d.m.v. een kanaal te verbinden met het Krammer en Hollands Diep met een sas bij Dreischor, waardoor zoals hij het uitdrukt „een bekwame en rustige doorvaart zou worden verkregen bij zomer en winter, bij dage en nachte, bij storm en stilte, bij vrede en oorlog” ⁵⁾. Bij dit plan behoort een nog bestaande handschriftkaart ⁸⁾. Uit de nalatenschap van genoemde Johannes werd in 1701 een „Caerte vande Vierbannen van Duyvelant cum annexis poldris” gelegateerd aan het bestuur van deze polder. Deze kaart, zeer waarschijnlijk van Daniël Verburcht, is verloren gegaan. ^{8a)}

Arnoldus van Anthonissen

Na de overdracht van het kaarthandschrift in 1676 geeft het stadsbestuur van Zierikzee aan Arnoldus van Anthonissen de opdracht de kaart te schilderen. Ook over hem hier enige bijzonderheden.

Arnoldus was geboren te Leiden. In 1662-1663 is hij daar hoofdman van het Sint-Lucascgilde. Op 23 september 1664 wordt hij poorter van Zierikzee. Weduwnaar geworden trouwt hij op 14 juli 1681 met een weduwe, Machelina van IJsselsteyn. Tussen 1667 en 1669 zou hij in Middelburg gewoond hebben. ⁵⁾ Ca. 1703 overlijdt hij te Zierikzee. Hij woonde daar op de Oude Haven NZ (A337, nu Havenpark 19) en later aan de Botermarkt (nu Varremarkt).

Hij was een veelzijdig schilder, ook huisschilder; schilderde wapens voor in de kerk en had ook een winkel in hoeden en handschoenen. Het meest bekend is hij als marine-schilder, d.w.z. een schilder van zee- en riviergezichten. In Zierikzee in het Burgerweeshuis hangen twee grote doeken van hem voorstellende de Waal bij Nijmegen (thans in bruikleen).

Van de reeds eerder genoemde kaart uit 1540 schilderde Arnoldus van Arnoldussen op linnen drie kopieën. Eén hangt op de grote vergaderzaal in 's Landskamer (1690), een tweede kopie op de Secretariskamer in het Stadhuis (1698). De derde kaart (1688) bevindt zich op het Algemeen Rijksarchief in Den Haag. Volgens een mededeling bij Nagtglas ⁶⁾ kan deze kaart afkomstig zijn uit het Weeshuis te Zierikzee.

De drie geschilderde kopieën van de kaart van Schouwen-Duiveland van Verburcht dateren uit 1682 (Stadhuis; kaart I), 1689 ('s Landskamer achter bestuurstaal grote vergaderzaal; kaart II) en uit 1690 ('s Landskamer boven de publieke tribune in de grote vergaderzaal; kaart III). Kaart II hier gereproduceerd is 167 x 238 cm groot. Tot aankoop van één van deze kaarten door het Waterschap Schouwen werd besloten op 6 maart 1685. ⁹⁾

De kaart op het Stadhuis hing naast de Thesaurierskamer, voor 1776 vergaderkamer van het zoutziedersgilde en in 1809 ingericht als modellen- of mallenkamer, thans Wethouderskamer. ¹⁰⁾ De kaart hangt nu in de Vierschaar en is daar gemakkelijk te beschadigen. Mogelijk heeft Van Arnoldussen ook de plattegrond van Zierikzee met de riolen (ca. 1680), thans in de torenkamer van het Stadhuismuseum, geschilderd.

Historisch-geografische inhoud en datering

In hoofdlijnen heeft Schouwen-Duiveland de vorm die het nu nog heeft. De samenstellende eilanden Schouwen, Duiveland en Dreischor zijn gemakkelijk te herkennen. Daarbuiten zien we de jongere polders als Noordgouwe, Zonnemaire, Oosterland en Bruinisse met een

Kaart van Schouwen-Duiveland door Daniël Verburcht (kaart I) in de Vierschaar van het Stadhuis in Zierikzee (1980).

(Fotoverzameling Streekarchivariaat Schouwen-Duiveland en Sint Philipsland)

wegenpatroon dat veel rechthoekiger is dan in de oude polders. Dáár volgden de wegen namelijk de wat hoger gelegen kreekkruggen. In westelijk Schouwen is de richting daarvan zuidoost-noordwest, gericht op de Gravelinge die vroeger tussen Renesse en Scharendijke naar de Grevelingen liep. In oostelijk Schouwen lopen de wegen zuidwest-noordoost gericht op de Gouwe, het brede water dat eens Schouwen begrenste. Ook de kreek waaraan Zierikzee ontstond, was gericht op de Gouwe.

Hoe jonger de polder, des te rationeler de aanleg van de wegen en ook de verkaveling is geschied: vergelijk de polders Vierbannen van Duiveland (12e eeuw), Oosterland (1354) en Bruinisse (1468).

Naast wegen zien we op deze kaart niet de verkaveling, de sloten en vaarten (afwaterings-

systeem). Enkele grote kreekrestanten als de Steenzwaan bij Nieuwerkerk en enkele grote welen b.v. bij de boerderij Kijkuit zijn wel te zien, evenals de buitendijken, geulen en stromen. De ligging van de dorpen, boerderijen, kastelen en ook van vele zg. vliedbergen is aangegeven. De stad Bommenede staat nog op de kaart. Bij Brouwershaven staan nummers in de polders. Op de kaart worden deze nummers niet verklaard. Een aanduiding van het bodemgebruik is niet gegeven, alleen bij Haamstede is aangegeven dat sommige wegen geplant waren.

De duinen zijn met zg. molshoopsymbolen aangeduid, ze heten op Schouwen altijd hillen. In de Oosterschelde waar al grote delen van het Zuidland verloren zijn, ligt de Roggenplaat (niet met name genoemd) en twee langgerekte zandplaten *de Poolvoetsplaat* en *'t Mantje vol sandt*. Waar de Oosterschelde overgaat in *De Keten* staat het *baecken* (op kaart I *'t bolbaecken op den Hoeck van Duyvelant*).

Over de grenzen nog een enkele opmerking. In het algemeen zijn de grenzen van de polders aangegeven, waarbij de grote polder Schouwen verdeeld is in zg. vierendelen. De grens van het Poortambacht betreft ook Gooikens Nieuwland en delen van de Gouwe-polders bij dat deel van Schouwen, het volgt de oude gemeentegrens van Zierikzee.

Voor het Waterschap van groot belang waren uiteraard de zeedijken en de binnendijken. Wij kunnen hieruit ook een nauwkeuriger datering afleiden, want het jaartal 1673 (dat we nogal eens voor deze kaart tegenkomen) is slechts het jaar dat de kaart aan Zierikzee gelegateerd werd. We doen dat met de kennis van de inpoldering in het Dijkwatergebied en met de ouderdom van de inlaagdijken aan de zuidkust van Schouwen.

De Stenendijk naar Duiveland van 1610 is aanwezig en ter weerszijden zijn ingepolderd Groot Bettewaarde (1614) en Gouweveer (1628). Tegen de Sint-Jeroenspolder bij Schuddebeurs (1458) vinden we de jongste polders van deze kaart: de Sint-Jacobspolder van 1650 en de Galgepolder van 1653, kleine aanwinsten van 5 en 6 ha, ingedijkte schorren. Aan de zuidkant zijn de inlaagdijken bij Koudekerke (1654), bij Moriaanshoofd (1651) en bij Rengerskerke (1591) te zien. In de inlaag van Rengerskerke staat dat deze geïnundeerd is 28 november 1662, maar de zeedijk staat nog gaaf op de kaart.

Het jaartal van deze „verschrikkelijke val”¹¹⁾ is dus een latere toevoeging. Ook later, maar niet meer door Verburcht, zijn wel jaartallen toegevoegd (*inlaege geleyt in den jare 1704* op kaart III bij Westenschouwen) en ook een geprojecteerde polder, de Jongepolder van 1710, in het dichtgeslibde laatste deel van het Dijkwater. We kunnen concluderen dat de kaart de situatie tussen 1654 en 1662 weergeeft.

Verspreid over het eiland zal nu een vijftal fragmenten toegelicht worden.

Renesse en de Oosteren Ban

Dit fragment (van kaart III gefotografeerd) toont ons de binnenduinen in het noordelijk deel van de Westhoek.

Gestippeld loopt er de vroegere grens tussen de gemeenten heerlijkheden Haamstede en Renesse, tevens *'t gescheyt van den Oosteren en Westeren Ban*. Ten zuiden hiervan zien we een paar keer het woord *Poldergoed*. Over dit poldergoed lezen we in een „Nota over de Duinen” uit 1827 dat er onder verstaan wordt „het lage duin tusschen de hoge keten en de gewone landerijen”¹²⁾. Dit waren dus wat in de Westhoek de „duinpolders” genoemd worden, lage kopjesduinen die extensief beweid werden, zoals nu nog de vroongronden tussen Renesse en Haamstede. Ten behoeve van het vee waren er drinkpoelen, zoals de *Laele vaete*. Deze „vaete” lag aan het einde van de (toen kortere) Jonge Jan Boeyesweg.

Aan de oostzijde was de Oosteren Ban begrensd door de Hogezoom, die we ook op de kaart

aantal zich vertakkende krekten. Op andere kaarten worden schorren wel aangeduid met de woorden gors of meyland. Er staat bij deze schorren geschreven *Hardemee en Sommeschijn*. De schorren waren onder de naam Buijzepolder in 1628 ingepolderd, maar in 1645 geïnnundeerd. Herdijking geschiedde in 1671, maar in 1695 volgde een nieuwe overstroming en liet men het land aan de natuur¹⁹⁾.

Andere kaarten van Schouwen-Duiveland tussen 1650 en 1750

In dezelfde tijd als onze kaart verscheen de Visscher-Romankaart van Zeeland met ook een afbeelding van Schouwen-Duiveland. De oorspronkelijke schaal van deze kaart is ca. 1 : 42.000. Schouwen-Duiveland is daarop dus kleiner afgebeeld dan op de kaart van Verburcht (schaal 1 : 16.000).

Aangenomen mag worden dat de kaart in 1656 haar definitieve vorm heeft gekregen.²⁰⁾ Zacharias Roman heeft de kaart van Zeeland samengesteld uit de hem ter beschikking staande gedrukte en getekende kaarten (o.a. polderkaarten). De kaart van Schouwen-Duiveland van Verburcht geeft een heel ander beeld dan die van Visscher-Roman en de kaart van Verburcht is hiervoor ook niet gebruikt.

De Visscher-Romankaart van Zeeland is een fraaie wandversiering. Bij de samenvoeging van de kaarten van de verschillende eilanden zijn de onderlinge afstanden van de eilanden te klein geworden, omdat daarvoor geen metingen verricht zijn. De wegenloop op de Kop van Schouwen is op de kaart van Verburcht veel nauwkeuriger aangegeven en is ook vergelijkbaar met de latere topografische kaarten.

Een navolging van de Visscher-Romankaart is de kaart uitgegeven door Wed. J. Ottens en Zoon ca. 1700: „Nieuwe kaart van 't eiland Schouwen en Duiveland, zijnde het vrugtbaarste gedeelte van het graefschap van Zeeland”.

Wel duidelijk verwant met onze kaart is de kaart door Cornelis de Kanter uit 1748 met als titel: „Nieuwe kaart van het eiland Schouwen en aanhorige polders als mede van geheel Duiveland opgemeten door Daniël Verburcht schepen en raad der stad Zierikzee, en opnieuw opgenomen in den jare 1747, met alle vooroevers en met alle Batterijen”. Uitgegeven door Is. Tirion 1748 (schaal 1 : 31.000).

Zeer bekend wordt tenslotte de „Kaarte van Schouwen-Duiveland”, meetkundig opgenomen door D.W.C. en A. Hattinga in 1752 en uitgegeven te Amsterdam door Is. Tirion in 1753 (schaal 1 : 54.000). Ook deze kaart mogen we beschouwen als opvolger van de kaart van Verburcht.

Op het Rijksarchief van Zeeland in Middelburg bevinden zich nog drie kaarten die door de broers Hattinga gekopieerd zijn:

„Zuidvierendeel van Schouwen” (schaal 1: 16.000) 1739, „Oostvierendeel van Schouwen” (schaal 1 : 15.000) 1746 en de zeer interessante: „Kaarte van 't Poort-Ambagt der Stadt Zierickzee, gecopieert en verkleynt door ons ondergeschrevene na een kaarte besturende op het Stadshuys tot Zierickzee met bijvoeginge der groote van de bevangen of hoeken en verplaatsing der numers volgens het laatste vernieuwde veltboek de anno 1746 aldus gedaen”. Ook deze kaart (schaal ca. 1 : 12.000), waar we helaas niet verder op ingaan, werd gekopieerd naar Verburcht.

De wapens

Tenslotte nog een paar opmerkingen over de wapens rondom de kaart door Arnoldus van Anthonissen in opdracht eromheen geschilderd, waarbij niet wordt ingegaan op de heraldische betekenis.

Om de kaart uit 1540 stonden ook wapens geschilderd (28 stuks). Verburcht geeft er 36 en nog 2 lege wapenschildjes.

Interessant is de vergelijking met de wapenkaart uit Smallegange's „Nieuwe Cronyk van Zeeland” (1696). De spelling van de drie kopiën van Verburcht's kaart uit 1683, 1689 en 1690 is niet steeds dezelfde, maar uniforme spelling kwam in die tijd nog niet voor.

Op de wapenkaart uit 1696 staan wel de wapens van Duiveland en Schouwen, op de kaart van Verburcht ontbreken die. Het wapen van Sirjansland vertoont op de afbeelding uit 1696 in de bovenste strook ook nog drie schapen op drie schorren. Dreischor heeft op onze kaart ook deze drie schapen, in 1696 heeft het een gedeeld en ingehoekt wapen van goudsinopel.²¹⁾

Het wapen van Bommenede voorkomend bij Verburcht wordt in 1696 gebruikt voor „Bul-lois” (Bloois) en Bommenee heeft in 1696 een wapen met verticale balken zilver-keel-zilver met een bom.

Van het verdronken Zuidland komen we ook iets te weten. Links en rechts van de kaart staan geïnnundeerde dorpen (waarbij overigens *Lief Vrouw op zee* geïnnundeerd is door duinzand, d.w.z. overstoven). Samen worden 9 dorpen genoemd die toen niet meer bestonden. Rengerskerke en Koudekerke verdwenen pas na de zeventiende eeuw. Geen wapens hadden de gehuchten Lookshaven, Rodee en Serooshaven in de Zuidland.

Het wapen van *Zuytkerckke* geeft een kerktoeren waarbij twee zijbeuken van de kerk te zien zijn. Zuydland op de kaart uit 1696 heeft het wapen van *Nieuwerkerckke* op Schouwen, maar dan in zilver. *Clouskinderen*, dat op onze kaart een blank wapen heeft, toont in 1696 een toren in keel met azuur dak op gouden veld. De toren lijkt op die van *Ouwerkerckke*. Deze laatste plaats is trouwens een probleem: waar lag die?

Dit *Ouwerkerckke* is evenals het erboven afgebeelde *Westkerckke* moeilijk te localiseren. *Ouwerkerckke* is ieder geval niet het oudste dorp van Duiveland, want boven aan de kaart staat dit dorp al afgebeeld tussen de andere Duivelandse dorpen. A.A. Beekman noemt *Ouwerkerckke* of Ouderkerke een vergissing, waar Koudekerke bedoeld wordt.²²⁾ Dit is echter niet mogelijk, want we zien Koudekerke op onze kaart met een ander wapen afgebeeld. Op de bekende reconstructiekaart „Schouwen voor het jaar 1000” van Fokker staat Oudekerke ten zuiden van Brieskerke aangegeven.²³⁾ Oudekerke moet reeds voor 1400 verdwenen zijn. Kan het verplaatst zijn naar Koudekerke?

Ook de ligging van *Westkerckke* is niet geheel duidelijk. Het is niet *Westenschouwen* zoals A.A. Beekman veronderstelde.²²⁾ *Westenschouwen* heeft een ander wapen, wel komen de kleuren van *Westenschouwen* en *Westkerckke* overeen. Fokker plaatste *Westkerckke* vlak bij Oudekerke. Nu werd *Clouskinderen* ook wel Oostkerke genoemd.²⁴⁾ *Westkerke* zou dan ten westen van *Clouskinderen* gelegen kunnen hebben. Het zou Westland kunnen zijn, een dorp in de gelijknamige polder, waarvan ook grote delen verloren zijn gegaan.

Van het bedevaartsplaatsje *Ons Lief Vrouw op Zee* geeft Smallegange als wapen drie ruiten in sabel in zilver veld. Op onze kaart is dit wapen blank gelaten.

Slot

De gehele kaart nog een keer overziende, realiseren we ons dat voor het eerst de tijdgenoten van Verburcht een beeld van het samengestelde eiland Schouwen-Duiveland kregen. In 1374 was Dreischor al aan Schouwen gedijkt, in 1610 werd de eens zo belangrijke Gouwe afgedamd en kwam Duiveland vast aan Schouwen. Schouwen-Duiveland kreeg z'n huidige vorm in grote lijnen. Ook de zuidkust zou na de zeventiende eeuw niet sterk meer achteruitgaan.

Dit nieuwe Schouwen-Duiveland moest na het oorlogsgeweld van de 80-jarige oorlog en de achteruitgang van de zouthandel nieuwe bestaansmogelijkheden zoeken: het werd een sterk agrarisch eiland met Zierikzee als marktstadje, een situatie die drie eeuwen zo bestaan heeft.

Ook bood de kaart ons bepaalde details die de topografische situatie in de zeventiende eeuw verduidelijkten zoals de omgeving van het Palingsgat, de duinen bij Haamstede en de omgeving van Serooskerke.²⁵⁾ Gecombineerd met de veldervaring van nu blijkt de kaart het historisch-geografisch inzicht sterk te bevorderen. Het is altijd weer verrassend hoeveel van een kaart (ook een oude kaart!) is af te lezen.

Noten en literatuur

1. Een grootschalige kaart is in vergelijking tot een kleinschalige kaart veel minder verkleind. De breuk die de verkleining aangeeft is groter. Zo is een schaal 1 : 25.000 grootschalig vergeleken met b.v. een schaal 1 : 400.000.
2. F. Gittenberger en H. Weiss, Zeeland in oude kaarten, Brugge, 1983 p. 120-121.
3. C. Koeman, Geschiedenis van de kartografie van Nederland, Alphen aan de Rijn, 1983 p. 135.
4. Transcriptie volgens de „Regels voor het uitgeven van historische bescheiden” met dank aan H. Uil, streekarchivaris.
5. P. D. de Vos, De vroedschap van Zierikzee, Middelburg, 1931 p. 422-424.
6. F. Nagtglas, Levensberichten van Zeeuwen IV, 1893 p. 827
7. M. Donkersloot-de Vrij, Topografische kaarten van Nederland vóór 1750, Groningen, 1981.
8. Streekarchivariaat Schouwen-Duiveland en Sint Philipsland, Gem. Zierikzee, Historisch-topografische atlas. De kaart is gepubliceerd in: W.H. Keikes, Stad en Lande van Schouwen-Duiveland, Alphen aan de Rijn, 1973 nr. 50.
- 8a. Streekarchivariaat Schouwen-Duiveland en Sint Philipsland, Archief Stad Zierikzee, Index resoluties 1701.
9. Streekarchivariaat Schouwen-Duiveland en Sint Philipsland, Archief van het Waterschap Schouwen Inv.nrs. 1-36. Resoluties van de Gemeente-Burgemeester van Zierikzee en Heemraden 1682-1689.
10. P.D. de Vos, Het stadhuis te Zierikzee, Zierikzee, 1902 p.26.
11. M.K.E. Gottschalk, Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland, III de periode 1600-1700, Assen, 1977 p.202.
12. A.J.F. Fokker, Schouwen van 1600-1900, Zierikzee, 1908 p.637-643.
13. Streekarchivariaat Schouwen-Duiveland en Sint Philipsland, Archief Westeren Ban van Schouwen, Inv. nr.82. Conventie tussen de Oosteren- en Westerenban 6 oct. 1683.
14. F. Beekman, De binnenduinen van Zuidwest Nederland. Historische geografie en landschapsecologie, Zierikzee, 1983 p.62.
15. Paraboolduinen zijn duinen met paraboolvormige valleien ontstaan door het uitsterven van een windkuil. Naar het zuidwesten zijn deze valleien open: daar komt de wind en het zand vandaan, dat zich aan de zijkant en vooral aan de landzijde verzamelt.
16. T.W. Rosmolen, Eendenkooien en hun kooikers op Schouwen-Duiveland, Kroniek 1984 p.85-104.
17. R.C. Hekker, De Schouwse stolp. Een verdwenen boerderijtype, Arnhem, 1985 p.27.
18. A.A. Beekman, Het Dijk- en Waterschapsrecht in Nederland vóór 1795, Tweede deel, 's-Gravenhage, 1907 p.1517.
19. M.H. Wilderom, Tussen Afsluitdammen en Deltadijken, II Noord-Zeeland, Middelburg, 1964 p.85.
20. J. Grooten, De Visscher-Romankaart van Zeeland 1655. Inleiding bij de heruitgave, Alphen aan de Rijn, 1973.
21. De wapenkleuren keel, azuur, sabel en sinopel betekenen resp. rood, blauw, zwart en groen.
22. A.A. Beekman, Geschiedkundige Atlas van Nederland, Holland, Zeeland en Westfriesland in 1300, III Zeeland. Den Haag, 1921 p.88.
23. A.J.F. Fokker, Schouwen voor 1600, Zierikzee, 1909 p.272-273.
24. S. Muller Hz., De Kerkelijke Indeling omstreeks 1550, Den Haag, 1921 p.210.
25. De detailfoto's zijn met toestemming van het Waterschap Schouwen-Duiveland gemaakt door Willem van Anraad.

Hofstede „De Helle” op Schouwen

door W. P. de Vrieze.

„Na zoveel historie doet het goed de wereld te zien die niet verandert. Ze ligt aan een linkerzijwegje. Aan uw rechterhand onder de hoge bomen De Hel, aan uw linker, onder een staldeur door Het Hemeltje.

De Hel is een vrij somber en deftig gebouw. Men speelt er harmonica, dat hoort een mens reeds uit de verte. Het is - gij zijt gewaarschuwd! - een huis met twee hoge stoepen en twee voordeuren, berankt met half verdorpe klimroos. Let wel: de onderste stoepsteen, die uw voet verleidt, is van blank marmar, de rest maar blauwe steen...

De harmonicaspeler blijkt weliswaar van tien jaar en op een voer tarwe te zitten, dat zijn vader en de knecht onder dak werken in de schuur, en dat geeft vertrouwen; maar daar staat tegenover, dat er boven de ene voordeur één van de allerdikste en verguldste bazuinengelen prijkt, die ergens ter wereld te zien zijn. Meer dan levensgroot. En daaronder vertoont zich het aards bedrijf: vergulde jagers schieten vergulde hazen en patrijzen dood met behulp van vergulde jachthonden.

't Lijkt allemaal veel te mooi in De Hel, dat oude jachthuis. Als men het niet wist, zou men werkelijk niet vermoeden, dat men er was. Men is geneigd tot diepgaande theologische

Hofstede „De Helle” (1910) tussen de oprijzende bomen (foto P. C. Pagé, coll. W. P. de Vrieze).